השבר וחלומו

דפנה שחורי: *מערכת הפעלה*, הוצאת פרדס 2015, 75 עמ'

שם פשוט ומטעה יש לספרה האחרון של דפנה שחורי, ***מערכת הפעלה***. פשוט כי רבים מהשירים באמת מתייחסים למערכת הפעלה כפשוטה, מערכת הפעלת מחשב. מטעה, היות שזו בעצם כותרת לא פשוטה כשצוללים לרבדיה במהלך קריאת השירים הלא קלים לעיכול לקוראים, ואני מניחה שגם למשוררת. יתרה מזו, הקריאה בספר מבהירה שלא ברור מי פה מפעיל את מי, שחורי את מערכת ההפעלה, או שמא, למרות שזו היא שהגתה אותה, היא גם זו המופעלת על ידה.

שם הספר מגלם גם רובד ארס פואטי, שמתייחס לשפה כסוג של מערכת הפעלה, מערכת סימנים של אותיות, המפעילה עולמות שלמים שאין להם ביטוי בחומר, גלגלי מוח, אופני ביטוי וחותמם בעולם המשורר של שחורי. זהו עולם לא קיים ועם זאת לא לגמרי דמיוני. עולם השואב את קיומו מהעולם החומרי והיומיומי של סופרמרקטים, שכנים ופייסבוק, אך שואף להתעלות מעליהם. עולם של גברים נוטשים ומין חסר תכלית התר אחר מענה ואלטרנטיבה לכאביו.

אותו עולם ביניים, בין הדמיוני למציאותי, קיים ושריר בשירים. הוא נוכח במלוא מורכבותו, יפעתו ומוחשיותו, בשלל צבעים ובפיתולי דימויים מפורטים. בעולם הזה נספג (או שמא רק נאגר?), הדם השותת מחיי היומיום, שובל המרירות שהם משאירים בפה, בגוף כולו. השירים הם סוג של דיאלוג בין שני עולמות אלו, שתי לשונות, אשר בהם האחד משקף את השני, כמו מראות מעוותות, מגחיכות אבל גם מפתיעות ומשעשעות.

"הוּא מָשַׁךְ אֶת הַלָּשׁוֹן/ הִשְׁכִּיב אוֹתָהּ עַל מִטָּה/ חָתַךְ אוֹתָהּ לַחֲתִיכוֹת/ --- / אַחַר כָּךְ לָקַח עוֹד לָשׁוֹן/ הִשְׁכִּיב עַל הַלָּשׁוֹן הַיְשָׁנָה/ חִסֵּל לִשְׁתֵּיהֶן אֶת הַצּוּרָה/ ---/ הוּא מְצַחְצֵחַ אֶת פִּנַּת הַזִּכָּרוֹן/ מְצַלְצֵל בַּפַּעֲמוֹן לַשּׁוֹעֶרֶת/ שֶׁאָסְפָה אֶת הַלָּשׁוֹן בְּיָד מְעֻגֶּלֶת/ לְמִשְׁמֶרֶת/ בְּזְהִירוּת יְתֵרָה/ כְּמִי שֶׁאוֹחֶזֶת אוֹצָר/ שֶׁעָלוּל לָקוּם לִתְחִיָּה/ לַחְרֹץ לְעֻבְרָהּ לָשׁוֹן בְּרִיאָה/ וְלִפְצֹחַ בִּילֵל גָּדוֹל" ('לשון', עמ' 42).

מוטיב ההכפלה בשיריה של שחורי מיוצג באופנים רבים, בין אם בשירים העוסקים באחותה, המשמשת כמעין הרחבה לדמות הדוברת בשירים ('אחותי ואני', עמ' 10), או אפילו הרחבת דמותה של שחורי עצמה, כמו למשל בשיר 'תמיד אני מחכה', אחד השירים היפים והמרכזיים בספר. אלו מוטיבים שמלווים את שירתה של שחורי עוד מתחילת כתיבתה ומעניין להתחקות אחר התפתחותם פה. בנוסף, ניתן למצוא הכפלה של איברים, כמו בשיר 'לשון', וגם עצמים כגון טבעות, אשר הכותבת מרפרפת באפשרויות השימוש השונות שהשפה יכולה לייחס להן, בין עם זו הטבעת החלודה על אצבעה בשיר 'מציאה' (עמ' 32) או אלו שבשיר 'טבעות' (עמ' 13) המתייחסות לטבעות-העיגולים השחורים סביב לעיניים, שהופכות את הראייה עצמה לכפולה: "בַּחֲצִי הַשָּׁנָה הָאַחֲרוֹנָה מֵאָז שֶׁהִתְרָאֵינוּ/ גַּם אֲנִי הוֹסַפְתִּי לְעֵינַי/ שְׁתֵּי טַבָּעוֹת/ מֵאָז אֲנִי רוֹאָה כָּפוּל וּמְכֻפָּל/ וְאֶת עֵין הַמִּתְבּוֹנֵן הָאַחוֹרִית/ זוֹ שֶׁמּוֹסֶרֶת מִדֵּי פַּעַם ד"ש אַלְמוֹנִי, עָצַמְתִּי/ ---".

כפילות זו באה לידי ביטוי גם במשחקים שיוצרת שחורי בין מכוער ליפה, בין 'חולדה יפהפייה' (חיה שאף היא זוכה פה להרחבה ומלווה את שחורי עוד מספרה הקודם ***גולדפיש***), דרך דמות החולדה המוטבעת על טבעת חלודה, לבין "מלכת הכיעור" (עמ' 24).

היא משחקת במושגים של כיעור ויופי, מחליפה ביניהם, תוך שהיא מלגלגת על כמיהתה להיות יפה, המקבילה לכמיהתה להיות נאהבת. אלו משחקים מכמירי לב, משום שהם בסופו של דבר מרוקנים את המושגים של יופי וכיעור מתוכן ומשאירים את המשוררת עירומה בכמיהותיה השותתות.

אולם גם כששחורי עוסקת באפל, דימוייה שועטים לכיוון ההפוך, מחפשים אחר הנשגב, הקסום והפתייני. כך קורה לדוגמה, שהמכוערת שעורכת קניות היא לא סתם מכוערת אלא "מלכת הכיעור". השירה של שחורי מתארת ברהיטות מפליאה ומפתיעה חיים מגומגמים המשתוקקים להגיע לאיזה קצה, לאיזושהי קיצוניות שתהפוך למיתית, לגדולה מהחיים, שאולי תצדיק את הכאב. הזוהר המדומה הזה, בעצם מבטא שבר, את החלום הזעיר-בורגני ושברו, ואולי להפך, את השבר, הניסיונות לחיות בתוכו, ואיתו את החלומות, העולמות הקסומים והאפלים, שהוא מוליד. ניסיונות אלו הם כאבני סיזיפוס שגוררת המשוררת בניסיונותיה להעפיל לאיזה הר, לכבוש הישגים, להבטיח את מקומה בפסגת החיים המוגנים, הנורמטיביים. אולם מדובר בכישלון ידוע מראש, כמו שנרמז כבר מהשיר הפותח 'פרידה'. שחורי מאפשרת לכמיהתה להיות פעורה עד כדי כך שהיא כמעט נופלת לתהום שלה. אבל אז באים החיים הדמיוניים, על עושר הדימויים והצבעים שהם מציעים; וזאת כדי להציל אותה, לטשטש ולהעתיר אסתטיקה, להוביל אותנו בלשון בוטחת ללב המאפליה.

אבן

אֶבֶן הָעֲצֵב כָּל כָּךְ גְּדוֹלָה וּכְבֵדָה
שֶׁאֲנִי מַחְלִיטָה לַעֲלוֹת לַשָּׁכֵן וּלְבַקֵּשׁ
שֶׁיַּפְעִיל אֶת זְרוֹעוֹתָיו הַחֲסוֹנוֹת
וִידַרְדֵּר אוֹתָהּ לְמַטָּה
הוּא שׁוֹאֵל בִּפְלִיאָה אִם לֹא אִכְפַּת לִי לִשְׁבּוֹר מַשֶּׁהוּ
וַאֲנִי עוֹנָה לוֹ:
עָלַי
עַל אַחֲרָיוּתִי
וְנִשְׁכָּבֶת

ומשהו אישי: אני סבורה כי השירים של דפנה ושלי מקיימים דיאלוג משום שהם נפגשים באותם צמתים, בפנייה ימינה לחיי הפרוורים, בפניה שמאלה, הרחק מהדשא של השכן, קרוב יותר לחורים האפלים, חורי ביוב או אולי ערווה, שחיים מהוגנים ונורמטיביים נבנים עליהם ומשתיקים. ◆

גילי חיימוביץ'

לקפוץ ולהישאר בחיים

סמדר שרת: *אם לא היה פה מעקה הייתי עפה*, הוצאת ספרי עיתון 77 2016, 91 עמ'

ספרה החדש של המשוררת סמדר שרת ***אם לא היה פה מעקה הייתי עפה*** הוא בבחינת חידוש מרענן בנוף השירה העברית בת זמננו, הטרודה, כך נדמה, בחלוקה לקטגוריות זהות, התבצרות בהן והדגשת ייחודיותן על פני זהויות אחרות. שירתה של שרת היא מעיין לידי זך אשר בוקע בענווה ממאוויי הנפש. והיא חפה מאמירה קולקטיבית-פוליטית-אידיאולוגית כפייתית וטרחנית. בנקל ניתן היה לפרוס את שירת שרת באזמל התיאוריה האקזיסטנציאליסטית-יונגיאנית ולהציגה בגאווה בפני הקוראים, אך אין צורך, לא הפעם. לא כאשר בספר (שזכה בתמיכת המועצה לתרבות ואמנות של מפעל הפיס) יש מנעד עשיר של תכנים ותיאוריות שהמכנה המשותף לרובם הוא סגנון אסתטי מקורי, מלהיב ובעיקר מאחד. כלומר, כזה המאפשר להזדהות עם התוכן או לכל הפחות לחוש כלפיו אהדה, חמלה, כאב, שמחה או מבע רגשי אחר.

בד בבד, קשה להתעלם מהאופן שבו מאפשרת המשוררת לגעת בחבלי נפשה ובפצעיה האינטימיים. כך למשל בשיר 'קוברת' (עמ' 17), אחד מרבים על הוריה של המשוררת, מותם וגעגועיה אליהם, מבוטא הגעגוע כשהוא מהול בביקורת דקה אך מושחזת: "בתוך השקט הזה/ אני קוברת אותך, אבא/ כל רגע מחדש/ אתה מסרב למות, להיפרד/ מתעקש לחיות, מתפתל/

פתאום אני חשובה לך/ רוצה להמשיך/ ולדבר איתי שעות./ חוזר אלי בחלומות.../ סוף סוף יש לך זמן אלי,/ אבא."דרך השירים משרטטת המשוררת את קלסתר פניה של משפחתה, בדגש על הוריה, אשר להם הקדישה חטיבת שירים שלמה (עמ' 20–7) וכמה שירים נוספים בחטיבות הספר האחרות. בשרטוטה הפואטי מתעכבת שרת בהנאה כמעט מזוכיסטית על הצלקות, על הכמיהה למגע שבושש להגיע, ועל קווי המתאר הנוקשים בקלסתר המשפחה המתעוות ומשתנה משיר לשיר. אכן המשוררת מגלה פן מאוד חושפני, אישי ואינטימי בשיריה, אך בתוך כדי כך היא מאפשרת לקורא למצוא בהם הרבה מן המשותף לכלל המשפחות. כך נעשה האישי והזר בשירתה לקולקטיבי ומוכר.

ביטוי לכך ניתן למצוא בשיר 'השער הירוק' (עמ' 78):

"כמה צעקות נשארו בבית/ בו חייתם./ הבית בו אני חיה/ שקט./ כמה עדינים אתם עכשיו/ הורי המתים,/ כמה פגיעים... עכשיו אתם רובצים בדממה/ בין השיחים/ משקיפים על חיי המתנהלים/ בשקט מופלא/ בלעדיכם".

בשיר אחר, 'פנימה' (עמ' 88), העוסק באופן עקיף בסוגיית יחסי הורים-ילדים, כותבת שרת: "אני נזכרת באמי/ שהיתה איתי קשה להפליא/ כל חייה/ ורק בסוף ימיה/ יכולתי לה."

החינניות והעומק בשירים נחשפים לעתים רק בשורה האחרונה. כך לדוגמה, בשיר 'זבל' (עמ' 51) המשוררת רומזת כי לא כל הנוצץ זהב ובדרך משעשעת למדי היא מדגימה זאת באמצעות סיטואציה יומיומית:

"זרקתי חפצים נגועים/ באנרגיה שלילית:/ מתנות שקיבלתי, ספרים, בגדים/ דיסקים, תכשיטים/ הנחתי הכל ליד פחי הזבל בחצר/ מי שעבר שם חשב שהוא בר מזל."

באופן דומה גם בשיר 'גינה ציבורית' (עמ' 55) השורה האחרונה מעניקה לשיר את חינניותו ועומקו ומשנה את כוונתו: "יוצאת לגינה הציבורית... לבושה בשמלה מפוארת,/ ענודה בשרשרות פנינים./ 'למה את יוצאת ככה?'/ תוהה אמי,/ אין לי סבלנות אליה,/ יש לי פגישה/ עם משיח בן דוד."

לאור שירים אלה דומה כי יש דבר מה של אמת בטענת הפורמליסטים וממשיכיהם כי לכל מילה ולמיקום שלה ביצירה יש משמעות, ושינוי בהם עשוי לשנות את משמעות היצירה כולה.

מפתיעה לא פחות היא ההתחברות ואפשר אף ההתמזגות של המשוררת עם הטבע, לעתים גם עם התפאורה הקיומית סביבה, כתרפיה לנפש:

"אוגרת את החום של המדבר/ הנשפך על חזי/ עד הלילה/ כשתבוא הרוח...תנשק את החושך שבתוכי,/ תצמיד עננים לגופי..." (עמ' 40).

בחירתה בסביבה החיצונית כמקום מפלט מפני הסערות המתחוללות פנימה, כמפלט מן החיים עצמם, משמשת מוטיב חוזר בספר. כך למשל בשיר ללא כותרת בעמ' 75 – הדמות קופצת לברכה ריקה ובשיר 'פרפר' (עמ' 44) שרת מתארת את תהליך הכתיבה כ"פרפר לבן עף/ כאילו לא ימות לעולם..."ספק אם כוונת המשוררת – ברצותה לקפוץ או להתעופף – היא למות מוות פיזי. יש להניח כי כוונתה להשתחרר לחופשי, לצאת מחומות הפנימי – הנפש, אל החיצוני – מחוץ לגוף. אישור מסוים לכך נמצא בעמ' 83, בשיר ששורה ממנו משמשת ככותרת הספר: "מלמעלה/ מראש הבניין,/ מפחיד להסתכל למטה/ אבל יש חשק לקפוץ...האם אפשר לקפוץ/ ולהישאר בחיים?/ אם לא היה פה מעקה/ הייתי עפה." מהות המעקה, שלכאורה מגביל את הקפיצה מהגג, נתונה לפרשנות. ברם, הכמיהה לקפוץ מהגג (להשתחרר), אך להישאר בחיים, להיות פרפר לבן שלא ימות לעולם, ברורה ובוקעת גם משיריה הקודרים ביותר של שרת, בהם הנפש שסועה, נוטשת, חולה וסובלת, ואף על פי כן, נוקטת המשוררת גישה אופטימית: "מחר... יהיה בי שקט/ לא אפחד" (עמ' 85). ◆

ניקולא אורבך

ויטל האוזמן

העיבור

אֲנִי בְּהֶרְיוֹן.
עַיִן חֲדָשָׁה לוֹחֶצֶת עַל עֵינִי וְרוֹצָה
לָצֵאת
בִּמְקוֹם עֵינִי שֶׁעוֹמֶדֶת בִּמְקוֹמָהּ

בֶּרֶךְ טְרִיָּה בְּצֶבַע עוֹר בָּשָׂר
קוֹרֶמֶת עוֹר וְגִידִים
מִתַּחַת לְבִרְכִּי הַנְּפוּחָה

לֵב חָדָשׁ דּוֹחֵף אַט אַט
אֶת לִבִּי הַיָּשָׁן מִמְּקוֹמוֹ
חֲלָלִים שֶׁל זִכָּרוֹן יָשָׁן
לוֹפְתִים אֶת בַּלּוּטַת הַתְּרִיס
צוֹעֲקִים בְּתוֹךְ מְעָרַת הַנְּטִיפִים שֶׁל חַיַּי
הַהֵד עוֹלֶה וְנִדְחָף
עוֹלֶה וּבָא
מִשְׁתָּרֵג בְּמַעֲלוֹת הַגָּרוֹן.

בְּחִילָה מְמוֹטֶטֶת
אֶת חַיַּי.

כפפות

אֲנִי צָמֵא לָעַצְמִיּוּת שֶׁלִּי
מִדֵּי פַּעַם
הִיא מוֹשִׁיטָה לִי יָד קְטַנָּה
וַאֲנִי
מִשְׁתַּגֵּעַ מִצְּחִיחוּת

פַּעַם בְּשִׁבְעִים שָׁנָה
פּוֹגֵשׁ (אוּלַי) אוֹתָהּ (וְאוּלַי
אַחֶרֶת)
סַהֲרוּרִית

בְּהֶחְלֵט מְנַסֶּה לָגֶשֶׁת אֵלֶיהָ
דֶּרֶךְ הַמַּסַּכִּים הַמְּקֻבָּלִים
שֶׁל מַחְשָׁבָה
דִּבּוּר וּמַעֲשֶׂה

וּבְקֹשִׁי
בְּקֹשִׁי גָּדוֹל מְאֹד
וְדֶרֶךְ יָדַיִם עֲטוּיוֹת אֶלֶף
כְּפָפוֹת
אֲנִי מַרְגִּישׁ בְּבִטָּחוֹן רַב
כְּפָפַת תַּנְחוּמִים
אַחֶרֶת.

ויטל האוזמן – תושב באר שבע. בוגר ישיבת "חברון-כנסת ישראל".
סטודנט לתואר שני במשפטים באוניברסיטה העברית.